

Klostrene i Halsted og Nakskov under Reformationen

Jakobsen, Johnny Grandjean Gøgsig

Published in:
Spor af Reformationen på Lolland-Falster

Publication date:
2016

Document version
Også kaldet Forlagets PDF

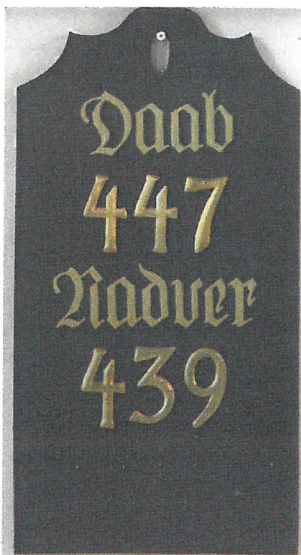
Citation for published version (APA):
Jakobsen, J. G. G. (2016). Klostrene i Halsted og Nakskov under Reformationen. I M. Tøttrup, & T. Niclasen (red.), *Spor af Reformationen på Lolland-Falster* (s. 26-31). Stiftsrådet for Lolland-Falsters Stift.

Lolland-Falsters Stift

FOLKEKIRKEN

Reformation

SPOR AF REFORMATIONEN

på Lolland-Falster

INDHOLD

Hvad var reformationen?.....	3
Altertavler	9
Prædikestole.....	12
Krucifixer	17
Hvorfor tigger munke?.....	18
Smertensmanden.....	22
Talte præsterne virkelig latin?	23

Kort	24
Klostrene i Halsted og Nakskov.....	26
Nadver.....	32
Valfart til Kippinge Kirke	34
Helgener	36
Reformationens kirkenedlæggelser.....	38
Birgittinerklostret i Maribo.....	43

REDAKTIONSGRUPPE:

Margrethe Tøttrup (Ansvarshavende) og Tove Niclasen

FOTOS:

John Jensen, Nils Roland og Ole Vandrup (prædikestole)

STIFTSRÅDETS UDVALG TIL FEJRING AF REFORMATIONEN PÅ LOLLAND-FALSTER:

Bjarne Abildtrup Madsen, formand
Bent Normann Olsen
Henrik Gade Jensen
Jesper Bacher
Per Møller
Margrethe Tøttrup
Tove Niclasen
Michael Fagerlund

ISBN: 978-87-999502-0-1

LAYOUT & TRYK: Videbæk Bogtrykkeri A-S

UDGIVES AF: Stiftsrådet for Lolland-Falsters Stift
Østre Allé 2, 4800 Nykøbing F., Tlf. 54 85 02 11 / Mail: lfstift@km.dk
www.lfstift.dk Lolland-Falsters Stift
OPLAG: 3000 stk.

KLOSTRENE I HALSTED OG NAKSKOV

UNDER REFORMATIONEN

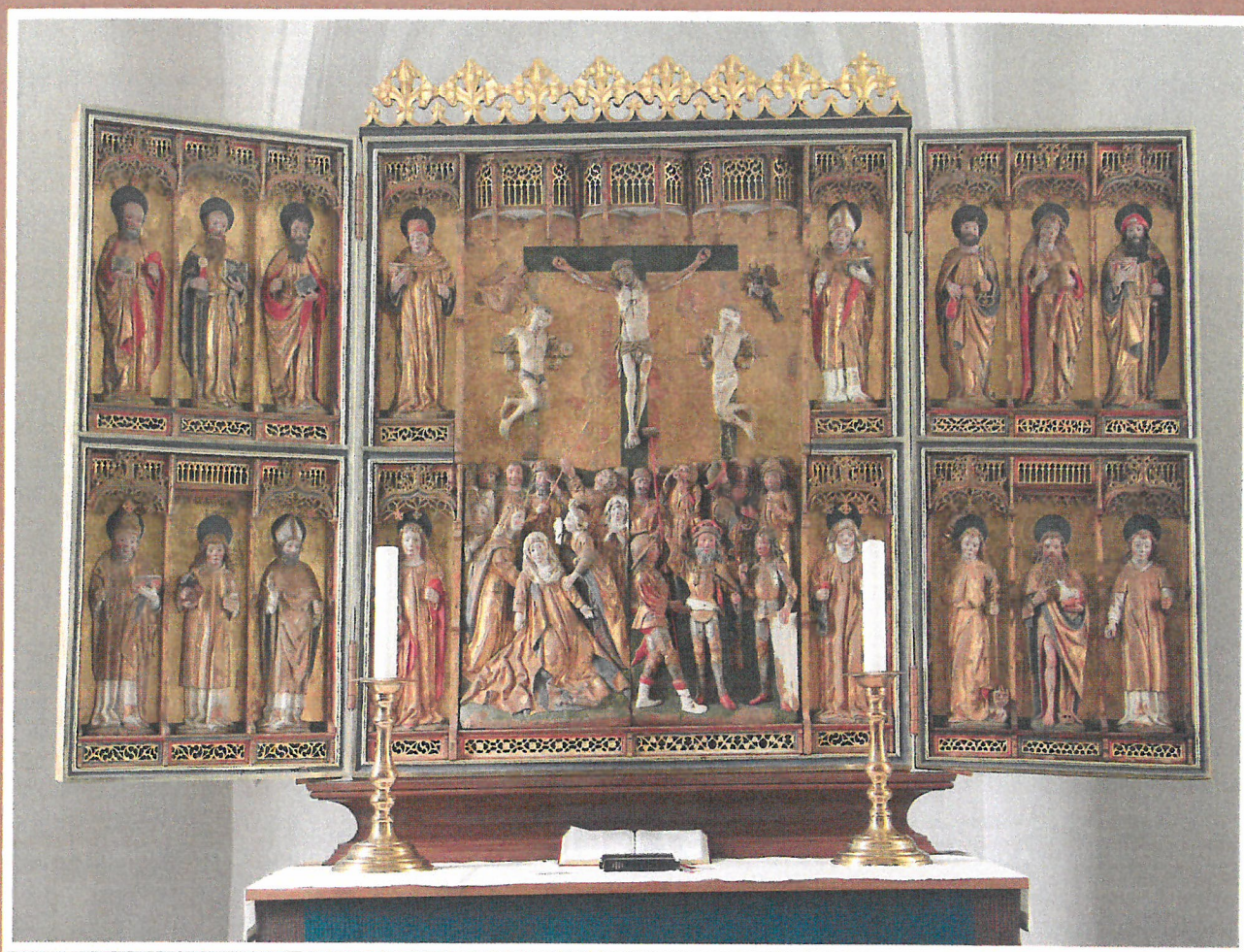
Når man taler om middelalderklostre på Lolland-Falster er det som regel birgittinerklosteret i Mariibo, der løber med overskrifterne. Også franciskanerklostrene i Nysted og Nykøbing tiltrækker sig med jævne mellemrum opmærksomhed. Derimod lever regionens to resterende middelalderklostre i Halsted og Nakskov ofte en lidt mere hengemt tilværelse i eftertidens bevidsthed. I det følgende skal hovedpunkterne af netop disse to vestlollandske klostres historie under Reformationen præsenteres.

Halsted Kloster er formentlig det ældste kloster på Lolland-Falster. Faktisk ved vi ikke med sikkerhed hvornår det blev oprettet, men det eksisterede i hvert fald i 1305, og traditionelt antages det, at det blev stiftet af kong Erik Plovpenningss datter, prinsesse Agnes, kort før hendes død i 1284. I de senere år har historikeren Lars Bisgaard dog argumenteret for en ny læsning af kilderne, ifølge hvilken klosteret senest eksisterede i 1170'erne - og måske endda er betydeligt ældre. Halsted Kloster tilhørte Benediktinerorde-

Halsted Kirke

Altret i Halsted Kirke

nen, og selvom denne ordens klostre normalt var ganske selvstændige størrelser, så synes klosteret i Halsted længe at have stået i et vist afhængighedsforhold til ordenens rige og indflydelsesrige kloster i Ringsted. Rangforholdet afspejles bl.a. i, at mens lederen af Skt. Knuds Kloster i Ringsted havde titel af abbed, så var Halsted Kloster 'kun' ledet af en prior. Få år før Reformationen blev klosterlederen i Halsted faktisk af ukendte årsager forfremmet fra prior til abbed; i litteraturen angives det typisk at være sket omkring 1520, men faktisk berettede en indskrift på en siden tabt alterkalk fra klosterkirken, at det skete så sent som i 1530. Uanset hvornår, så vidner ophøjelsen af klosteret fra priorat til

Munkene i Halsted har således næppe haft mange anelser om, hvad der var dem i vente.

abbedi om, at Halsted Kloster på ingen måde var ved at sygne hen, da de luthersk-evangeliske reformationstanker begyndte at finde frem til Sydhavsøerne. Det samme kan ses af den fortsatte gavestrøm af jordegods til klosteret fra den lokale adel til gengæld for gravsteder og sjælemesser i klosterkirken, som kan noteres helt frem til årtierne før Reformationens udbrud; f.eks. gav fru Kirstine Rosenkrantz munkene en del af sit gods i 1509. I samme retning peger Halsted Klosters fornemme guldbelagte altertavle, der menes at datere sig til slutningen af 1400-tallet. Hvem der har betalt for tavlen er uvist, men det er næppe munkene selv, og den har næppe været billig. Et andet

tegn på munkenes sikre fodfæste i Halsted i starten af 1500-tallet ses af omstændighederne ved den katastrofe, der indtraf i sensommeren 1510, hvor krigen imellem kong Hans og Hanseaterne resulterede i, at lybske landsknægte hærgede Lolland, og de den 10. august plyndrede og nedbrændte klosteret. Angiveligt havde den lokale adel forinden ført deres flytbare værdier i formodet sikkerhed bag klosterets skærmende mure, og selvom dette efterfølgende viste sig at være en mindre klog beslutning, da fjenden der- ved let kunne lægge beslag på det hele, så viser episoden, at Halsted Kloster og dets munke da fortsat nød stor tillid hos landadelen. Og at denne relation ikke led mærkbar skade ved udplyndringen fremgår af, at klosteret trods ødelæggelserne meldes genopbygget og tilbage ved fuld styrke ganske få år efter. Havde Halsted Kloster på dette tidspunkt været en hensygnende institution, havde hæ- nelsen vel snarest fået munkene til at give op og i stedet slutte sig til moderkonventet i Ringsted. Men det skete ikke, tværtimod, og den hurtige genrejsning kan næppe være sket uden udtalt støtte fra den lokale adel.

Lyset fra Maribo Kloster kan indimellem synes at efterlade Lollands øvrige klostre i et uretmæssigt dunkelt skær. Dette ikke sagt for på nogen måde at underkende birgittinerklosterets store nationale betydning, men for Kirken som helhed har benediktinerklosteret i Halsted måske på nogle punkter spillet en større rolle med hensyn til den praktiske administration af kirkelige opgaver i regionen. Således var det fra Halsted, og ikke Maribo, at den tidligere kannik ved Roskilde Domkirke, Jens Biltzman, som pavelig fuldmægtig engang før 1511 forestod indsamlingen af afladspenge i denne østlige del af Odense stift. Ligeledes var det i Halsted Kloster, at den ber- rygtede pavelige afladskommissær, Angelus Arcimboldus, i 1517 tog ophold under sit virke i Syddanmark. Angiveligt måtte han endda blive i Halsted længere end beregnet, idet han blev syg, og af de indsamlede afladsmidler valgte han at belønne munkene for deres pleje og gæstfrihed.

Helligåndsklosterets økonomi var dog først og fremmest baseret på landadelens gavmildhed.

Munkene i Halsted har således næppe haft mange anelser om, hvad der var dem i vente: faktisk synes det omkring 1530 at have gået bedre for klosteret end længe. Som et benediktinsk munkekloster med beliggenhed på landet var det da også primært den lokale landadel, som man var afhængig af, og det var ikke just i disse kredse, at Luthers tanker først vandt fodfæste. I hvilket

omfang lutherdommen fandt større lydhørhed blandt bønderne er svært at vurdere, men de fik mulighed for at lytte til den evangeliske ud- lægning fra 1528, hvor

prædikanten Peder Hansen, der var blevet lært op af Melanchton i Tyskland, prædikede »Guds rene ord« på kirkegården ved Skt. Olai Kapel et sted i sognet; de benediktinske munke lod ham ingenlunde prædike dette kætteri fra den kombinerede kloster- og sognekirke. Angiveligt førte reformbølgen samme år til en mindre opstand på Lolland, idet bønderne benyttede lejligheden til at nægte at betale tiende, hvilket kongemagten dog snart fik manet i jorden igen.

Gennemgående havde Luthers evangelisme lettere ved at trænge igennem i byerne. 7 km vest for Halsted fandtes en sådan købstad i form af Nakskov, hvor der siden 1470 havde ligget et kloster tilhørende Helligåndssordenen. Denne orden havde specialiseret sig i at drive hospitaler, hvilket i middelalderen ville sige en slags kombinerede syge- og fattighuse med fokus på karitativ pleje i gudsfrægtige rammer. I Nakskov havde der eksisteret et verdsligt drevet helligåndshus siden 1400, hvortil der kendes et kapel fra 1441, men efter et besøg i Rom i 1470 besluttede byens sognepræst og borgmester i forening at omdanne huset til et egentligt kloster. Blot otte år efter blev det af uklare årsager bestemt, at klosteret i Nakskov fremover skulle fungere som en slags filial til det da nyoprettede helligåndskloster i Faaborg; i praksis synes dette dog ikke at have fået nogen videre betydning for den lokale drift i Nakskov. Et helligåndskloster var bemanded med nogle få præster, hvortil kom en mængde mandlige og især kvindelige plejere. Det blev dels finansieret gennem indtægtsgivende jordegaver, dels gennem tilbagevendende indsamlinger af

I Nakskov minder kun et gadenavn om klostrets tilstedeværelse i middelalderen

almisser. Det betyder, at udsendte 'bedere' for helligåndsklosteret i Nakskov typisk to gange årligt har vandret rundt på hele Lolland, Falster og Langeland for at tigge mad og penge rundt om på bøndergårdene og i byerne til gavn for klosteret og hospitalet i Nakskov. Helligåndsklosterets økonomi var dog først og fremmest baseret på landadelens gavmildhed, hvilket konventet i Nakskov synes at have kunnet trække på til det sidste. Så sent som i 1519 og 1524 skænkede væbnerne Christian Madsen til Lindelse på Langeland og Knud Gøye til Kjærstrup gårde til Nakskov Helligåndskloster til gengæld for sjælemesser og broderskabsbreve, der gav andel i hele ordenens gode gerninger. Landadelens konservative loyalitet overfor katolicismen kunne dog i længden ikke holde de

I det hele taget virker det ikke som om at lollikkerne havde voldsomt travlt med at frigøre sig fra klostrene.

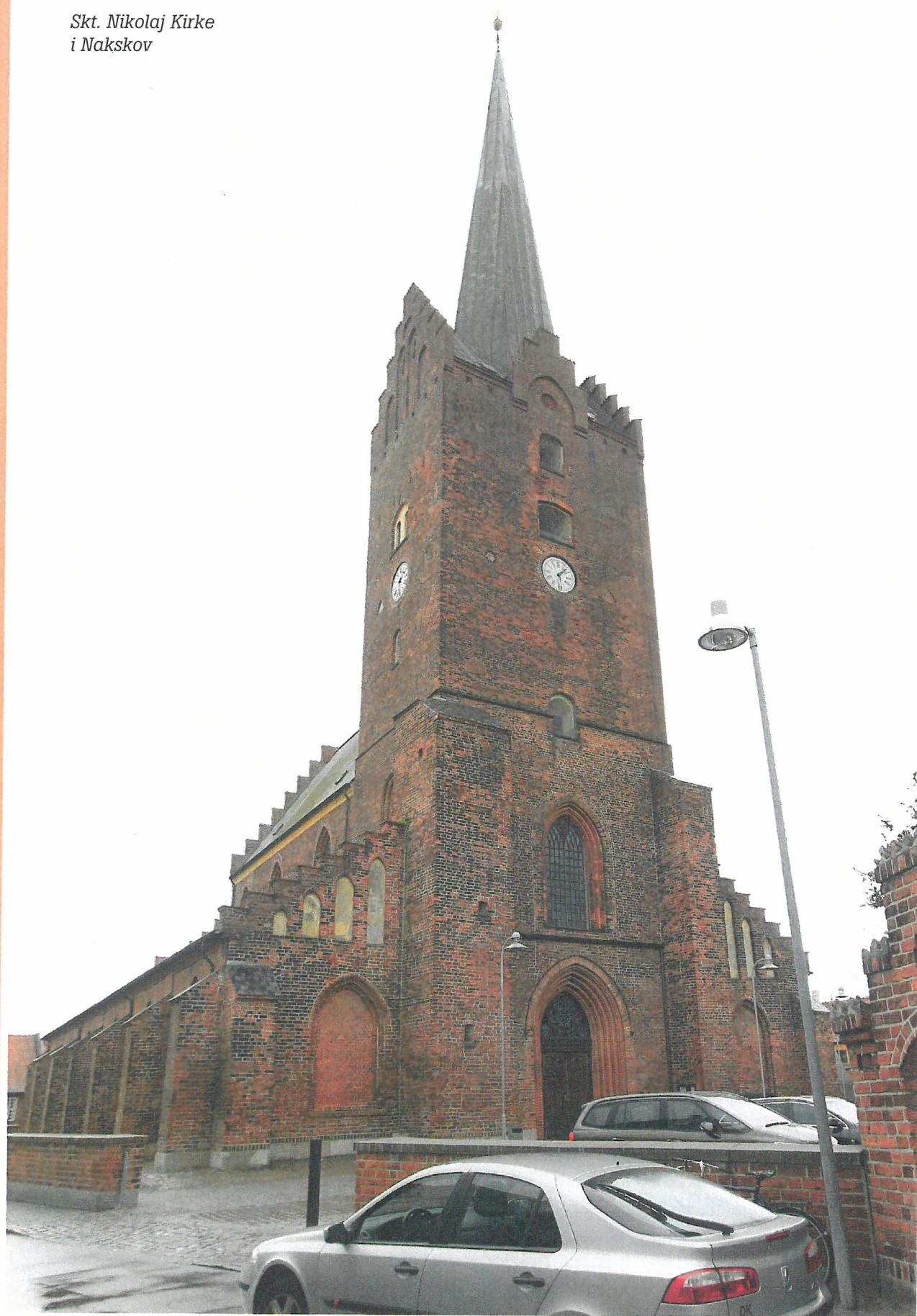
nye tanker nede, og engang i reformationsårene - uvist præcist hvornår - berettes det, at den lokale sognepræst i Nakskov Skt. Nikolai Kirke, hr. Søren Olsen, måtte opleve den tort, at en bondesøn fra Skovbølle ved navn Peder Boesen,

der angiveligt havde studeret i Wittenberg, midt under prædikenen stillede sig op og udsældte sognepræsten for at udsprede papistisk fantasi og falsk lærdom. Peder

Boesen førte derpå menigheden med sig ud på kirkegården, hvor han prædikede Guds rene ord for dem, og de valgte ham derfor efter Reformationen til deres nye evangeliske sognepræst. Helligåndsklosterets rolle i byens trosskifte omtales ikke, men episoden blev angiveligt anmeldt - af hr. Søren og/eller helligåndsmunkene? - til abbeden i Halsted, der dog intet kunne stille op

*Skt. Nikolaj Kirke
i Nakskov*

imod dette omsiggribende kætteri. I højere grad end hvad der gælder for landklosteret i Halsted, kan man for købstadsklosteret i Nakskov finde tegn på økonomisk krise i reformationsårene. Således måtte helligåndsklosterets prior, Esbern Ipsen, pga. nød sælge fire gårde til Johan Oxe til Nielstrup i 1530; hr. Johan hørte til det katolske parti og var søn af en af klosterets store velyndere, Inger Bille, og har således utvivlsomt købt nogle af hendes jordegaver tilbage for dermed at hjælpe klosteret.

Da kong Frederik døde i 1533, håbede de danske bisper og deres verdslige støtter i Rigsrådet at kunne vende den religiøse udvikling og fordrive det lutherske kætteri fra riget, hvilket dog snart viste sig umuligt. Efter Grevens Fejde i årene 1534-36 kunne den udtalt protestantiske kong Christian III i sensommeren 1536 som den sidste del af landet indtage København, fængsle bisperne og indføre den lutherske evangelisme som Danmarks nye officielle trosform. På det tidspunkt var en stor del af rigets klostre for længst lukkede, hvilket især gjaldt tiggerklostrene i købstæderne, og de resterende tiggerklostre (dvs. af Dominikaner-, Franciskaner- og Karmeliterordenen) blev tvangslukkede ved den nye kirkeordnans af 1537. Danmarks øvrige klostre fik en lidt mere uklar fremtid stillet i udsigt. De blev som helhed tilladt at fortsætte, dog nu efter den nye evangeliske trosform, men i praksis lukkede de ned ét for ét i de følgende årtier, efterhånden som de tilbageværende munke og nonner valgte at udtræde af konventet eller døde. Af de fem klostre på Lolland-Falster var alene franciskanerklosteret i Nykøbing blevet nedlagt førend trosskiftet blev gjort officielt (nemlig i 1532). Deres medbrødre i Nysted formåede faktisk, tilsyneladende som det eneste tiggerkloster i riget, at fortsætte en tid efter forbuddet i 1537, idet klosteret først meldes lukket i 1538. I det hele taget virker det ikke som om at lollikkerne havde voldsomt travlt med at frigøre sig fra klostrene, idet benediktinermunkene i Halsted også først blev sat under verdslig administration i 1538, mens helligåndsklosteret i Nakskov synes at have fortsat uændret indtil 1539-40.

I Halsted gjordes klosteret i 1538 til et kongeligt len, hvor Otto Rathlou blev indsat som lensmand. Han forpligtede sig til at sørge for de tilbageværende munkes underhold, så længe der var nogle af dem tilbage, hvilket der endnu meldes at have været i 1540'erne. Eventuelle resterende munke kan da være blevet sendt op til Ringsted, der fortsatte som opsamlende aftægtskloster indtil 1592. »Halstedkloster« blev herefter i praksis en herregård, først drevet ved kongelige lensmænd, senere ejet af enkedronning Sophie og fra starten af 1700-tallet mageskiftet til adelslægten Krag-Juel-Vind-Frijs, i en periode under navnet »Juellinge«. Af middelalderens Halsted Kloster er alene kirken tilbage, der siden Reformationen fortsatte som almindelig sognekirke, mens de øvrige klosterbygninger synes nedrevet fra slutningen af 1500-tallet frem til starten af 1700-tallet.

Omkring 1540 blev også helligåndsklosteret i Nakskov endeligt opløst. Klosterets ejendomme blev overført til hospitalet i Nykøbing, hvor der helt frem til slutningen af 1800-tallet fandtes en »Nakskovstue«, oprindeligt finansieret af midlerne fra det gamle Nakskov-klosters gods. Selve klosterhospitalet i Nakskov var dog, sammen med godset, blevet frasolgt i 1610. Af klosteret i Nakskov, der lå i byens nordvestlige udkant, er der i dag intet tilbage at se, og kun gadenavnet *Klostergade* vidner om dets eksistens. Kirken overlevede længst, idet den efter Reformationen fik funktion som filialkirke for hovedsognekirken Skt. Nikolai, men til sidst sluttede denne forlængede levetid også. Den gamle klosterkirke blev nedbrudt i 1689-90, mens kirkegården fortsatte som gravplads for byens fattige frem til 1807.

Johnny Grandjean Gøgsig Jakobsen

